

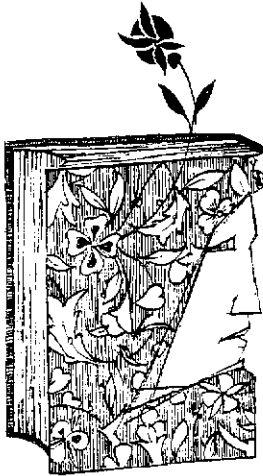

۱۰۲

سهم زنان در نشر حدیث

(قسمت چهارم)

◀ مهدی مهریزی

در شماره‌های پیشین فصلنامه (شماره‌های ۲۵، ۲۶ و ۲۸) پس از ارائه گزارشی از منابع مربوط به موضوع و تشریح عرصه‌های سهم زنان در خدمت به حدیث، نخستین محور، یعنی اجازات حدیثی به تفصیل در دو بخش شیعه و اهل سنت مورد بررسی قرار گرفت. اینک در ادامه مباحث، نخست استدراک‌ی بر اجازات زنان شیعی آورده و سپس به بررسی دیگر محورها می‌پردازیم.

استدراک

در معرفی زنان صاحب اجازه شیعی به مواردی دیگر دست یافتیم که آن را گزارش می‌کنم.

قرن دوازدهم

فاطمه کاشانی مکتبی به ام سلمه (۱۰۸۸-۱۱۱۴ق)؛ وی از زنان فاضل، محدث، ادیب، و شاعر این دوره و دختر شیخ محمد علم الهدی و نوه ملامحسن فیض کاشانی است. او مقدمات علوم اسلامی را نزد خواهرانش و فقه و اصول را از عموهایش

ابوحامد، مشهور به نورالهدی و معین الدین احمد فراگرفت و به تکمیل علوم نزد پدرش پرداخت. فاطمه از پدر و دو عمویش اجازه روایت داشت و از آنان روایت می کرد.^۱

قرن یازدهم

حمیده رویدشتی (م ۱۰۸۷)؛ وی دختر محمد شریف بن شمس الدین محمد رویدشتی اصفهانی است. پدرش به ملا شریف نیز معروف بود و از شاگردان شیخ بهایی است.

وی از مشایخ علامه مجلسی است. صاحب ریاض العلماء می نویسد:
چنان که مجلسی دوم نیز از وی اجازه داشته و در بعضی از اسناد اجازاتش تصریح کرده است.^۲

قرن پانزدهم

۱. خانم زینت سادات همایونی معروف به علویه همایونی؛ وی در سال ۱۲۹۶ ش، در اصفهان زاده شد. پدرش، سید رحیم از سادات موسوی است. او از محضر اساتیدی همچون صدر کوپایی، حاج شیخ علی محقق، مرحوم نورالدین رشتی و بانو امین استفاده کرد. وی از مرحوم آیه الله خادمی^۳ و مرحومه بانو امین^۴ اجازه روایت دارد.

۲. خانم زهره صفاتی؛ وی در سال ۱۳۴۹ ش، وارده حوزه علمیه قم شده و نزد اساتیدی چون آیه الله شهیدی، آیه الله حقی، آیه الله مشکینی و آیه الله احمدی شاگردی کرد. ایشان در سال ۱۴۱۷ ق، اولین اجازه روایی خود را از مرحوم آیت الله آقاعلی

۱. دایرة المعارف تشیع، ج ۲، ص ۵۰۳؛ مشاهیر زنان ایرانی، ص ۱۷۹؛ مشاهیر زنان اصفهان، ص

۶۳؛ ضعیفه، ص ۴۸؛ ریاحین الشریعة، ج ۴، ص ۱۸۵.

۲. ریاض العلماء، ج ۵، ص ۴۰۵، علامه مجلسی، ص ۹۰.

۳. کتابشناسی آثار مذهبی زنان ایران، ص ۹۸.

۴. المسلسلات فی الاجازات، ج ۲، ص ۴۵۳؛ بانوی مجتهد ایرانی، ص ۱۱۳-۱۱۶.

علی یاری غروی تبریزی - که از شاگردان مرحوم آیت الله نایینی بود - دریافت کرد .
همچنین آیت الله محمد فاضل لنکرانی و آیت الله لطف الله صافی گلپایگانی و نیز آیت الله
محمد حسن احمدی زدی به ایشان اجازه روایت داده اند .

او شرحی بر زیارت عاشورا دارند که به چاپ رسیده است . به گفته خودشان حدود
چهل نفر از ایشان اجازه روایی گرفته اند .^۵

متن اجازه نامه هایی که به وی داده شده ، از این قرار است :

۱ . اجازه آیت الله علی یاری

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي رفع قدر العلماء ، وجعل مدادهم افضل من دماء الشهداء ، و
صلى الله على حبيب اله العالمين ، افضل الانبياء والمرسلين ابي القاسم محمد
صلى الله عليه [وآله ائمة المعصومين - صلوات الله عليهم اجمعين - أما بعد :
فإن العالمة الفاضلة العاملة زهره خاتم صفاتي قد سئلت عني أن أكتب إجازة
روائية ، فاجبت مسؤولها أن تروى عني كما رويت الرواية عن أساطيننا العظام
الأجلاء الإمامية الخمسة ، لا سيما الآيات العظام فقيه عصره و فريد دهره الآقا
السيد ابوالحسن الموسوي الإصفهاني - قده - والسيد الفقيه الآقا السيد ابراهيم
الإصطهباناتي والآية المحقق الشيخ اسدالله الزنجاني والآية المحقق المدقق الآقا
الميرزا محمد حسين النائيني والآية المحقق المدقق الآقا شيخ ضياء الدين العراقي
النجفي - قده و قدس الله اسرارهم و نضر الله مراقدهم و حشرهم مع الائمة
الطاهرين المعصومين صلوات الله عليهم اجمعين - في نقل الاحاديث المروية
عن الكتب الصادرة عن الائمة الاربعة ، كلما صحت روايته التي مدار الاسلام و
ما رووه عن الكتب المنتهية إلى ارباب الجوامع العظام والكتب والاصول و منهم
إلى أهل بيت النبوة و مهبط الرسالة و معدن العصمة و الرسالة و الطهارة -

صلوات الله عليهم اجمعين -.

و عليها بملزمة التقوى و الاحتياط ، و ليس بناكب عن الصراط من سلك سبيل
الاحتياط و النجاة ، و أرجوها ان لا تنساني عن دعاء الخير و استدعاء شفاء امرأتى
من الله تعالى فى مظان الاجابة كما لا انساها انشاء الله .

و كان تحرير ذلك فى يوم سادسة عشر من الصيام المبارك ، و انا الاحقر الجانى
الفانى على الغروى العليارى سنة ١٤١٧ .

سپاس خدای را که ارزش دانشمندان را بلندمرتبه ساخت و قلم آنان را از خون
شهیدان برتر دانست و درود بر حبیب خداوند عالم، برترین پیامبران و رسولان
ابوالقاسم محمد و دودمان معصومش باد .

از آنجا که دانشمند فاضل و عامل خانم زهره صفاتی از من خواست برایش
اجازه ای روایی بنویسم، خواسته اش را پاسخ گفتم. از من روایت کند،
همان گونه که من از اسطوانه های پنجگانه بزرگ شیعه روایت می کنم، به ویژه
فقیه دوران و یگانه روزگار آیت الله سید ابوالحسن موسوی اصفهانی، و آیه الله
سید ابراهیم اصطهباناتی و آیت الله محقق شیخ اسدالله زنجانی و آیت الله محقق
و مدقق میرزا محمدحسین نایینی و آیت الله محقق و مدقق شیخ ضیاءالدین
عراقی نجفی که قبرشان نورانی باد و جایگاهشان با امامان معصوم. [به وی
اجازه دادم] در نقل روایت های منقول از کتب اربعه که مدار اسلام اند و نیز آنچه
آنان از کتب منسوب به صاحبان جوامع بزرگ روایت کردند که این کتب به امامان
اهل بیت منتهی می شود.

بر این خانم باد به رعایت تقوا و احتیاط ؛ چرا که هر کس راه احتیاط را برگزیند،
از راه صواب نلغزد. امیدوارم مرا به هنگامه های اجابت از دعای خیر فراموش
نکند و شفای همسرم را از خداوند بخواهد ؛ چنان که من او را ان شاء الله از
دعای خیر فراموش نکنم. این اجازه در شانزدهم ماه مبارک رمضان تحریر شد.

علی غروی علیاری ۱۴۱۷

۲. اجازة آيت الله فاضل لنكراني

بسمه تعالى

بعد الحمد والصلاة، لجنابها الرواية عنّي عن شيخ مشايخ الاجازة بطرق المتكثرة والمتعددة إلى الكتب المعتمدة وعلیها الاحتياط فی جميع الحالات، والسلام علیها ورحمة الله وبركاته.^۶

۱/۲/۱۳۷۶ مطابق با دهم ذیحجة الحرام ۱۴۱۷، محمد فاضل

پس از حمد و درود، به سرکار خانم اجازة روایت از من از طریق مشایخ اجازة با راه های فراوان و منتهی به کتب معتبره دادم.

بر او باد در تمام حالت ها به احتیاط. درود و رحمت و برکت خداوند بر او باد.

محمد فاضل، دهم ذیحجة ۱۴۱۷، ۱/۲/۱۳۷۶

۳. اجازة آيت الله احمدي فقيه

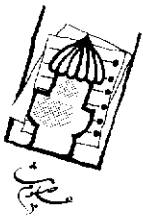
باسمه سبحانه و تعالى

لا يخفى إنّها قد بذلت نقد عمرها في تحصيل العلوم الشرعية و تكميل المعارف الدينية معتكفة بجوار حضرة كريمة اهل بيت العصمة و الطهارة (س) و اشتغلت شطراً من دهرها بتدريس الكتب الفنیة العلمية، بل اتعبت نفسها بتبليغ الشريعة الكاملة، فاجزت لها عنّي الرواية عن مشايخي بطرفي المتصلة الى شجرة النبوة و الامامة (ع). و قد صدر متن هذه الاجازة الروائية من أهلها و وقعت في محلها، فهي في نقل الأحاديث و الزيارات و الادعية مجازة بشرط تمييز الرواية الصحيحة و حسن الدراية التامة و من الله تعالى العناية.^۷

المحتاج الى رحمة الباري محمدحسن الاحمدي الفقيه.

۶. زیارت در پرتو ولایت، شرحی بر زیارت عاشورا، زهره صفاتی، ص ۱۹۶؛ کیهان فرهنگی، ش ۱۹۹، (اردیبهشت ۱۳۸۲)، ص ۲۳.

۷. زیارت در پرتو ولایت، شرحی بر زیارت عاشورا، زهره صفاتی، ص ۱۹۶؛ کیهان فرهنگی، ش ۱۹۹ (اردیبهشت ۱۳۸۲)، ص ۲۳ (این اجازة در حاشیه اجازة آية الله علياری نوشته شده است).

مخفی نماند که این خانم عمرش را در کسب علوم شرعی و تکمیل معارف دینی سپری کرد و جوار مرقد کریمه اهل بیت عصمت و طهارت اقامت گزید و بخشی از روزگارش را به تدریس کتب علمی گذراند و خود را در راه تبلیغ شریعت کامل به رنج و زحمت انداخت. پس به وی اجازه دادم تا روایت کند از من از طریق مشایخم به طریقی که به اهل بیت پیامبر متصل می گردد.

[اجازه آیه الله علیاری] به مورد صادر شد. این خانم می تواند احادیث و روایات و ادعیه را روایت کند، به شرط آن که روایت صحیح را بشناسد و آن را درست فهم کند. توفیق و عنایت از خداوند است.

نیازمند رحمت پروردگار محمدحسن احمدی فقیه

۴. اجازه آیه الله لطف الله صافی

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على خير خلقه محمد و عترته الطاهرين و لعنة الله على اعدائهم اجمعين .

و بعد، فإن شرف العلم لا يخفى و فضله لا يحصى، قد ورثه أهله من الانبياء و فضل مدادهم على دماء الشهداء و نالوا بذلك نياحة خاتم الاوصياء و جعل منهم فى كل خلف من أمة خاتم الانبياء عدول ينفون عن الدين تحريف الغالين و انتمال المبطلين و يدفعون شبهات الضالين المضلين .

و لهذا فإن الفاضلة الجليلة النبيلة الحاجة المسماة (زهرة صفاتی) أيدها الله تعالى التي صرفت شطراً من عمرها الشريف فى تحصيل العلوم الدينية الاسلامية كالفقه و التفسير و الحديث، فنالت مرتبة سامية يليق بها أن تكون أسوة حسنة لنساء عصرها و قد استجازتنا فى رواية أحاديث أهل البيت (ع) فاستخرنا الله تعالى فى اجازتها و ساعدت على ذلك، فاجزناها أن تروى عنّا جميع ما صحت لنا روايته عن مشايخنا العظام أعلى الله مقامهم فى دارالسلام باسائيدهم المنتهية إلى أهل بيت الوحى و النبوة صلوات الله عليهم اجمعين وهم :

(١) المرحوم المبرور والدنا العلامة الكبير آية الله الآخوند ملا محمد جواد ابن المولى عباس الكلپايگانی - نورهما الله بغفرانه - من مشايخه الكرام؛ منهم العلامة الجليل الفقيه آية الله السيد محمد تقى ابن العالم الشهير حجة الاسلام السيد حسن المدرس عن شيخه استاذ العلماء واسوة الزاهدين الشيخ زين العابدين المازندراني والشيخ الجليل ابن الحاج الميرزا خليل، فقيه عصره الحاج ميرزا محمد حسين وغيرهما من الفقهاء عن استاذهم صاحب جواهر الكلام عن استاذه العماد العلماء السيد جواد عن بحر العلوم ومحي الرسوم عن استاذه الشهير آقا محمد باقر عن والده الافضل محمد كل عن مولانا العلامة المجلسي عن والده الزكي النقي مولانا محمد تقى عن الشيخ بهاء الملة والدين اعلى الله مقامهم باسناده المذكور في الاربعين؛ ومنهم شيوخه الاخوة الثلاثة آيات الله العظام المجاهدون الشيخ محمد تقى المعروف بآقا نجفي والشيخ محمد علي المعروف ثقة الاسلام والحاج آقا نور الله - رضوان الله تعالى عليهم - .

(٢) شيخى الجليل حبر الطائفة صاحب موسوعة الذريعة عن مشايخه الاعلام القاطنين في العراق و مصر و البلد الحرام؛ منهم اول مشايخه و اوثقهم و اتقاهم خاتمة المحدثين مولانا الحاج ميرزا حسين النورى بجميع طرقه المسطورة فى خاتمة المستدرك .

(٣) ومنهم العلامة الجليل و البحائة النبيل الشيخ محمد صالح الحائري المازندراني عن مشايخه؛ منهم الحاج ميرزا حسين النجفي الطهراني ابن الميرزا خليل عن شيخه صاحب جواهر الكلام عن شيخه الاكبر كاشف الغطاء عن بحر العلوم .

(٤) ومنهم العلامة الفقيه الورع التقى آية الله السيد جمال الدين الهاشمي الكلپايگانی - اعلى الله مقامه الشريف - عن مشايخه العظام - قدس الله اسرارهم . و نوصيها - ايدها الله تعالى - بما اوصانا به السلف الصالح من التحفظ والتثبت وسلوك سبيل الاحتياط والتجنب عن الشبهات فانه ليس بناكب عن الصراط من سلك سبيل الاحتياط و المأمول منها و من امثالها فى عصرها الحاضر - الذى دخلت طائفة غير قليلة من النساء المسلمات فيما ليس لهن الدخول فيه و فيما يخل بكرامتهن من الاختلاط بالرجال الاجانب والاشترار معهم فيما لم يكلفهن الله

تعالی به ابعاداً لهن عنه و صوتاً لحشمتهن و حفظاً لصالهن - ان یکن علی الطریق السوی و الصراط المستقیم، ذوات مواضع قویمة مستتات بسنن الشریعة متأسیات بربات الحدور ولا سیما سیده نساء العالمین فاطمة الزهراء - علیها و علی ایها و بعلها و بنیها افضل التحیة والسلام - و ان یکن حجة علی نساء عصرهن، یذکرن غیرهن بما اکرم الله تعالی علی نساء النبی - صلی الله علیه و اله و المؤمنات .
و المرأة فی عصرنا الحاضر قد امتحنت بما لم یتحمن به من قبل، قد وقعت من حیث تشعر اولا تشعر، فی احابیل المستشرقین و المستشرقین مخدوعة بالدعايات المضللة حول (حقوق المرأة و تحریرها).

والله تبارک و تعالی نسال و اياه نرجو ان یوقفها لتحقیق مقاصد الدین الحنیف، انه خیر موق و معین و السلام علیها و رحمة الله و بركاته.^۸

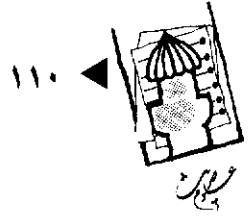
قم المقدسه، فی ۲۵ ذی الحجة ۱۴۱۷ ق

لطف الله الصافی

سپاس، ویژه پروردگار جهانیان است و درود خدا بر بهترین مخلوقش محمد و دودمان طاهرش باد. و نفرین خدا بر دشمنان آنها باد.

به راستی که شرف علم بر کسی پنهان نیست و فضیلت دانش شماره نگردهد. دانشمندان علم را از پیامبران به ارث برده و قلم آنان بر خون شهیدان برتری دارد. و با این فضایل به جانشینی خاتم پیامبران دست یافتند و خداوند از میان عالمان در هر دوره از امت پیامبر خاتم عالمانی عادل قرار داد که تحریف را از چهره دین بزدایند و از شبهات گمراه کننده دفاع کنند.

از این رو، فاضله بزرگوار و خردمند حاجیه خاتم زهره صفاتی - که خداوند او را تأیید کند - پاره ای از عمر گرانبمایه اش را در کسب علوم اسلامی از قبیل فقه و تفسیر و حدیث سپری کرد و به مرتبه ای بلند دست یافت که می تواند الگوی نیکو برای زنان دورانش باشد. وی از ما اجازه روایت احادیث اهل بیت را درخواست کرد. استخاره

کرده و خداوند همراهی کرد. پس به وی اجازه دادیم که روایت کند از ما تمام آنچه را برای ما روایتش از طریق مشایخ بزرگ به اثبات رسیده است، با سندهایی که به اهل بیت وحی و نبوت - صلوات الله علیهم اجمعین - منتهی می گردد:

۱. مرحوم والد علامه ملا محمد جواد گلپایگانی از مشایخش ...

۲. استاد بزرگوار [شیخ آغا بزرگ تهرانی] صاحب الذریعة از مشایخش ...

۳. علامه بزرگوار شیخ محمد صالح حایری مازندرانی از مشایخش ...

۴. علامه پارسا آیت الله سید جمال الدین هاشمی گلپایگانی از مشایخش ...

به این خانم - که خداوند او را مؤید بدارد - سفارش می کنیم همان را که پیشینیان سفارش کرده اند، یعنی مراقبت و مواظبت و انتخاب راه احتیاط و پرهیز از امور مشتبه؛ چرا که هر کس راه احتیاط بگیرید، از طریق صواب نلغزد. از وی و مانند ایشان انتظار می رود در این زمان که گروهی فراوان از زنان مسلمان به اموری پرداخته اند که در شان آنان نیست و خداوند آنان را بدان مکلف نساخته است؛ یعنی مشارکت با مردان نامحرم در کارها، که راه درست را بیمایید و موضع گیری های درست داشته باشد، به سنت های شرعی پایبند باشد و به خانم های بزرگ به ویژه سیده زنان عالم حضرت فاطمه زهرا [که بر او و به شوهر و فرزندان بهترین درودها باد] اقتدا کنند و برای زنان دوران حجتی باشند و به آنان آنچه را خداوند بر زنان پیامبر و مؤمن سفارش کرده، یادآور شوند.

زن در زمان ما با امتحانی بی سابقه آزموده می شود. و خواسته و یا ناخواسته در دام غرب گراها و شرق گراها افتاده و فریب تبلیغات گمراه کننده درباره حقوق و آزادی زن را خورده است.

از خداوند تبارک و تعالی می خواهیم این خانم را برای تحقق مقاصد دین پاکش موفق بدارد که او بهترین یاور و توفیق دهنده است.

درود و رحمت و برکت خداوند بر او باد.

قم مقدسه، ۲۵ ذی حجه ۱۴۱۷

لطف الله صافی

۵. اجازة آية الله احمدی فقيه

باسمه سبحانه و تعالی

لقد صدر من اهله والأمر كما حرر و رقم و لا يخفى أن كثرة اشتغال جناب العالمة المذكورة في المتن بالتدريس والتحقيق والتتبع في الأخبار المأثورة والأثار الشرعية و كتابة الكتب القيّمة الفقهية و غيرها دليل قوى على بلوغ مرتبة من الاجتهاد فهنيئاً لجنايبها - دامت افاضاتها - و هي مجازة للرواية عنى بطرقى المتكثرة المنتهية الى أرباب الكتب المعتمدة و منهم الـ أهل بيت النبوة والعصمة و الطهارة - وفقها الله تعالى لما يجب و يرضى - وأرجو من فضله تعالى التوفيق لها و ملازمة الاحتياط و ليس بناكب عن الطرق من سلك سبيل الاحتياط .^۹

قم المشرفة

محمدحسن الاحمدی الفقيه

این اجازة به جا نوشته شده است و واقعیت همان گونه است که نویسنده اجازة نگاشته است . پنهان نباشد که اشتغال فراوان دانشمند یاد شده در متن ، به تدریس و پژوهش و تتبع در اخبار و آثار شرعی و نگارش کتب ارزشمند فقهی ، نشانی استوار است که وی به مرتبة اجتهاد رسیده است . مبارک باد بر او . وی اجازة دارد روایت کند از من با طرق فراوان که منتهی به کتب معتبره است و از آنها به اهل بیت عصمت و طهارت (ع) .

خداوند او را بر آنچه می پسندد و دوست دارد موفق بدارد . و از خداوند برایش درخواست توفیق دارم . بر او باد رعایت تقوا که هر کس راه احتیاط گزیند از طریق حق نلغزد .

قم مشرفه

محمدحسن احمدی فقيه

۹ . کیهان فرهنگی ، ش ۱۹۹ (اردیبهشت ۱۳۸۲) ، ص ۲۹ (این اجازة در حاشیة اجازة آية الله صافی نوشته شده است) .

دو. کتابت

منظور از کتابت، در این جا کتابت نسخه های حدیثی است و عمده این بانوان از هنر خوشنویسی نیز برخوردار بوده اند.

۱. ام سلمه دختر فتحعلی شاه قاجار (قرن ۱۳)؛ وی دختر فتحعلی شاه و مشهور به گلین خانم است. گفته اند وی در خط نسخ و شکسته دست توانایی داشت. از وی قطعه ها و نسخه هایی به یادگار مانده است. آنچه به حدیث مربوط می شود از این قرار است:

الف. ادعیه. کتابت در ۱۲۴۳ق، موجود در کتابخانه ملک به شماره ۷۰. ۱۰

ب. تعقیبات نمازها. کتابت در سال ۱۲۴۵ق، موجود در کتابخانه سلطنتی به شماره ۱۱۴۹. ۱۱

ج. ادعیه. کتابت در ۱۲۳۸ق، موجود در کتابخانه سلطنتی به شماره ۱۱۲۳. ۱۲

د. ترجمه دعای کمیل. کتابت در ۱۲۵۰ق، موجود در کتابخانه سلطنتی به شماره ۲۰۲۵. ۱۳

هـ. دعای صباح. کتابت در ۱۲۳۸ق، موجود در کتابخانه سلطنتی به شماره ۱۱۷۲. ۱۴

۲. سلطان خانم (قرن ۱۳)؛ وی کاتب عین الحیاة علامه مجلسی است. این نسخه در دانشکده الهیات دانشگاه تهران به شماره ۱۶۸ نگهداری می شود. ۱۵

۳. فاطمه دختر شیخ محمد یوسف (قرن ۱۲)؛

وی کاتب زادالمعاد علامه مجلسی است. این نسخه در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۳۱۷۴ نگهداری می شود. ۱۶

۴. گوهر ملک دختر حاجی شیخ نورالدین؛ وی از اولاد ابوذر غفاری و کاتب

۱۰. فهرست کتابخانه ملک، ج ۱، ص ۲۱۸.

۱۱. فهرست کتب دینی کتابخانه سلطنتی، ص ۱۵۰.

۱۲. همان، ص ۶۵۸.

۱۳. همان، ص ۴۵۹.

۱۴. همان، ص ۴۱۰.

۱۵. فهرست نسخه های خطی دانشکده الهیات، ج ۱، ص ۷۰۹.

۱۶. فهرست نسخه های خطی آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۲۶.

مقیاس المصابیح علامه مجلسی است. این نسخه در کتابخانه آیت الله گلپایگانی به شماره

$\frac{۲۱}{۶۰}$ نگهداری می شود. ۱۷

۵. حمیده رویدشتی اصفهانی (م ۱۰۸۷ ق)؛ وی - که در بخش تألیف، بیشتر معرفی

خواهد شد - خطی نیکو داشت و استبصار شیخ طوسی را تحریر کرده است. نویسنده

ریاض العلماء می نویسد:

و من نسخه ای از استبصار را دیده ام که تا آخر کتاب را حاشیه زده بود و گمان

می کنم به خط خود او بوده است. ۱۸

سه. تألیف

در این محور، تألیفات زنان در گردآوری حدیث، شرح بر آن یا نگارش در علوم حدیث

مورد توجه است. این آثار در سه بخش کتب، پایان نامه ها و مقالات معرفی می شود. البته

این کتاب ها اعم از خطی و چاپی است.

الف. کتب

۱. حمیده رویدشتی اصفهانی (م ۱۰۸۷ ق)؛ وی بر برخی کتب حدیث چون

استبصار شیخ طوسی حاشیه نوشت. ۱۹ در کتاب ریاحین الشریعة درباره وی می نویسد:

حمیده حواشی و تدقیقاتی بر کتب حدیثی مثل کتاب استبصار شیخ طوسی که از

کتب اربعه است دارد و آن حواشی بر غایت فضل و غزارت علم او و فهم سرشار

ایشان و کثرت اطلاع او بر علم رجال و دقت او در این قسمت دلالت دارد.

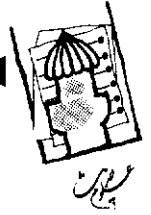
میرزا عبدالله الافندی در ریاض العلماء (نسخه خطی کتابخانه ملک)

۱۷. از درست فاضل و ارجمندم آقای ابوالفضل حافظیان - که این چند نمونه و شماره های ۳ و ۶ در

بخش کتب را در اختیار نویسنده قرار داد - سپاسگزاری می شود.

۱۸. ریاض العلماء، ج ۵، ص ۴۰۴ و ۴۰۵.

۱۹. اعلام النساء، ج ۱، ص ۳۹۸؛ الذریعة الی تصانیف الشیعة، ج ۶، ص ۱۸، ش ۵۳.

می نویسد: «من یک نسخه از کتاب استبصار که به خط آن مخدیره بوده و دارای حواشی مفیدی - که تماماً از تحقیقات خود او بوده - دیدم، و والد من حواشی او را بسیار نقل می کرد و آن را معتبر و متین می شمرد و مدح بسیار می کرد... من در نزد پدرش تحصیل می کردم. بسیار حمیده را مدح می کرد و گاه از روی مزاح می فرمود: حمیده در علم رجال بسیار داناست. از غرایب اتفاقات آن که پدرش او را به مرد جاهل احمقی که از اهل آن قریه و از اقربای ایشان بود تزویج کرد و مادر حمیده چون به این مزاجت مایل بود، صورت گرفت».^{۲۰}

وی در حاشیه اش بر استبصار به شرح حال رجال و راویان نیز پرداخته است و صاحب الذریعة آن را به عنوان رجال حمیده فهرست نموده است.^{۲۱}

۲. دختر ملا عزیزالله مجلسی و نوه ملا محمدتقی مجلسی (زنده در ۱۰۷۴ق)؛ وی حاشیه ای بر کتاب من لا یحضره الفقیه نوشته است.^{۲۲}

۳. زبیده خاتون؛ وی شرح چهل حدیث به فارسی تحریر کرده که نسخه خطی آن در کتابخانه وزیری یزد به شماره ۹۰۲ موجود است. تاریخ کتابت این اثر به قرن ۱۲ برمی گردد.^{۲۳}

۴. سلطان خانم دختر آزادخان؛ وی کتاب مجمع الاحادیث را به فارسی تألیف کرد. در این کتاب، احادیث غامض و برخی از مسائل دینی به صورت سؤال و جواب مطرح شده است. تاریخ اتمام تألیف ۲۴ ذیحجه ۱۲۹۳ق، است و آن را به ناصرالدین شاه تقدیم کرده است.

نسخه خطی این اثر در کتابخانه ملی به شماره ۳۴۳ موجود است.^{۲۴}

۲۰. ریاحین الشریعة، ج ۴، ص ۱۸۵.

۲۱. الذریعة الی تصانیف الشیعة، ج ۱۰، ص ۱۱۴، ش ۲۳۶؛ ماخذشناسی رجال شیعه، ص ۱۱۱.

۲۲. اعیان الشیعة، ج ۳، ص ۶۰۷؛ دایرة المعارف تشیع، ج ۳، ص ۴۲۴.

۲۳. فهرست نسخه های خطی کتابخانه وزیری، ج ۲، ص ۷۴۵.

۲۴. فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملی، ج ۱، ص ۳۳۴.

۵. ملکه جهان شاه؛ وی دختر کامران میرزا نایب السلطنه و همسر محمدعلی شاه قاجار است. او کتابی به نام برهان الایمان به عربی و فارسی تألیف کرد که در سال ۱۳۳۰ق، در تبریز در قطع رقعی و در ۲۲۴ صفحه به چاپ رسید. ۲۵ نسخه سنگی آن در کتابخانه آستانه ری به شماره ۱۷۶۸ موجود است.

۶. شمس الدولة، دختر احمد میرزا عضد الدولة ابن فتحعلی شاه؛ وی کتابی در ادعیه به نام منتخب الشمس تألیف کرد که در سال ۱۳۳۵ق، در قطع وزیری در ۶۹۸ صفحه به چاپ رسیده است. نسخه سنگی آن در کتابخانه آستانه ری به شماره ۲۲۴۷ موجود است.

۷. اصلاح عبدالسلام؛ وی با همراهی آقای عبدالصبور شاهین، کتاب موسوعة امهات المؤمنین را تألیف کرد. در این اثر ۱۴۷۰ حدیث همسران پیامبر گردآوری شده است. ۲۶

۸. بانو سیده نصرت بیگم امین اصفهانی (۱۳۰۸ - ۱۴۰۳ق)؛ وی در بخش اجازات به اجمال معرفی شد. او آثار بسیاری دارد و در آنها از قرآن و حدیث بهره برده است. اثری خاص در زمینه حدیث به نام الاربعین الهاشمیة دارد. در این اثر چهل حدیث در توحید و صفات خداوند و اخلاق و احکام به همراه شرح و تبیین گردآمده است. این کتاب بارها به چاپ رسیده و ترجمه فارسی آن را خانم همایونی از شاگردان ایشان به انجام رسانده است.

۹. خانم دکتر آمال محمد عبدالرحمن بدیع؛ وی کتاب الاسرائیلیات فی تفسیر الطبری دراسة فی اللغة و المصادر العبرية را در سال ۱۴۲۲ق / ۲۰۰۱م، در قاهره به چاپ رسانده است.

این کتاب در دو بخش سامان یافته است. بخش اول به کلیاتی درباره اسرائیلیات می پردازد. در بخش دوم - که بخش اصلی کتاب است - اسرائیلیات در تفسیر طبری را آورده و نصوص بحرانی را نیز آورده و میان آنها به سنجش و مقارنه پرداخته است.

۲۵. فهرست کتب چاپی فارسی، ج ۱، ص ۷۵۲.

۲۶. این اثر در قسمت نخست این مقالات در شماره ۲۵، ص ۶۴ به اجمال معرفی شد.

۱۰. خانم دکتر نهله غروی نایینی؛ وی که دکترای علوم قرآن و حدیث از دانشگاه تربیت مدرس دارد و اکنون دانشیار همان دانشگاه است، آثاری چند در موضوعات حدیثی دارد:

۱. محدثات شیعه، این اثر پایان نامه دکترای ایشان بود که توسط انتشارات دانشگاه تربیت مدرس به چاپ رسید.

۲. فقه الحدیث و روشهای نقد متن، این اثر در سال ۱۳۷۹ ش از سوی انتشارات دانشگاه تربیت مدرس به چاپ رسیده است.

۱۱. آمنه بیگم خواهر علامه مجلسی (قرن ۱۱)؛ وی دختر مجلسی اول و خواهر علامه محمدباقر مجلسی است. شوهر وی ملا صالح مازندرانی (م ۱۰۸۶ ق) و شارح اصول الکافی است.

وی آثاری چون شرحی بر الفیه ابن مالک و شواهد سیوطی دارد. کتابی نیز در فقه و احکام دینی تألیف کرده است.

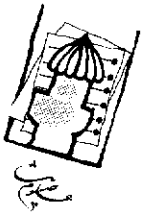
به علاوه، در جمع آوری برخی مجلدات بحار الانوار به برادرش کمک کرد. ۲۷

۱۲. امیرة بنت علی بن عبدالله الصاعدی؛ کتاب بین المحدثین و بعض الاصولیین، توسط مکتبه الرشد در ریاض به سال ۱۴۲۱ ق / ۲۰۰۰ م، به چاپ رسیده است. این کتاب رساله کارشناسی ارشد نویسنده است. در این کتاب، پژوهشی مقارن در قبول و رد احادیث میان محدثان و اصولیان صورت گرفته است.

۱۳. خانم دکتر عزیه علی طه؛ کتاب منهجیة جمع السنة و جمع الاناجیل، توسط مؤسسه الرسالة با ویرایش دوم در سال ۱۴۱۷ ق / ۱۹۹۶ م، به چاپ رسیده است.

نویسنده، مقایسه ای میان جمع احادیث کتب سته و انجیل های چهارگانه مسیحیان به انجام رسانده و برخی از شبهات مستشرقان را در این بحث تطبیقی پاسخ گفته است.

۱۴. سیده عفت امین (۱۳۳۱ - ۱۳۹۷ ق) و دختر حاج سید احمد امین و از

شاگردان برجسته بانو نصرت امین است؛ وی اثری به نام **چهل حدیث امین** در زمینه حدیث دارد که به چاپ رسیده است. ۲۸

۱۵. خانم ربابه الهی (۱۲۹۴ - ۱۳۵۹ ش)؛ وی دختر آیت الله آقامیرزا محمدرضا الهی (م ۱۳۶۱ ق) و از شاگردان بانو امین بوده که آثار و تألیفات متعددی دارد. یکی از آن آثار، کتاب **چهل حدیث** است. ۲۹

۱۶. خانم دکتر فاطمه علایی رحمانی؛ وی کتاب **زن از دیدگاه نهج البلاغه** را در سال ۱۳۶۹ ش، توسط سازمان تبلیغات اسلامی به چاپ رسانده است. نویسنده در این کتاب به بررسی سند و متن خطبه هشتاد **نهج البلاغه** طی شش فصل پرداخته و در فصل آخر (هفتم) دیگر سخنان امام علی (ع) را درباره زن مورد بررسی قرار داده است.

۱۷. خانم زهره صفاتی؛ وی که در بخش اجازات به اجمال معرفی شده، کتابی به نام **زیارت در پرتو ولایت** (شرحی بر زیارت عاشورا) نوشته است.

این اثر در سال ۱۴۱۷ ق / ۱۳۷۶ ش، توسط مجتمع علوم دینی حضرت ولی عصر (عج) به چاپ رسیده است. این کتاب دارای سه فصل است. فصل اول به فلسفه زیارت پرداخته، فصل دوم از سند زیارت عاشورا بحث کرده است و در فصل سوم به شرح متن زیارت پرداخته است.

۱۸. ام علی مشکور؛ وی جزوه‌ای به نام **المرأة المسلمة و اجازة الحدیث عند الفریقین** در ۲۳ صفحه تحریر کرده و هفتمین کنفرانس بین المللی وحدت آن را در شهریور ۱۳۷۳ ش / ۱۹۹۴ م، به چاپ رسانده است.

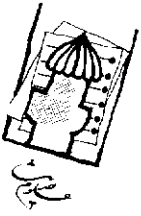
۱۹. خانم آمال قرداش؛ وی کتابی به نام **دور المرأة فی خدمة الحدیث فی القرون الثلاثة الاولى** نوشته که در سال ۱۴۲۰ ق، به چاپ رسیده است. گزارشی از این کتاب در قسمت اول (ش ۲۵، ص ۶۶) عرضه شد.

۲۸. مشاهیر زنان اصفهان، ص ۷۲-۷۳.

۲۹. همان، ص ۶۷-۶۸.

۲۰. خانم دکتر ناجیه عبدالله ابراهیم؛ وی استاد تاریخ اسلام در دانشگاه «آل البيت» عمان بوده، دارای تالیفات متعددی است که دو اثرش به حدیث مربوط می شود:
- مسنده خراسان زینب الشعرية،
- مسنده العراق الكاتبة شهدة الأبری. ۳۰
۲۱. علویه همایونی؛ وی علاوه بر اجازه روایتی، کتاب الأربعین خانم امین را به فارسی ترجمه کرده و به چاپ رسانده که چندین بار تجدید چاپ شده است.
- اصفهان: نشاط، چاپ سوم، ۱۳۷۰، ۵۹۶+ چهارده صفحه، وزیری. ۳۱
۲۲. خانم عفت نوابی نژاد؛ وی کتاب الماثورات یا دعاهاى سینه به سینه از پیامبر اکرم را- که تالیف حسن البناء است- با همکاری محمد سرمدی ترجمه کرده است.
- اصفهان: نشر احسان، چاپ اول، ۱۳۶۷، ۱۳۶ صفحه، جیبی. ۳۲
۲۳. خانم فاطمه طاهایی؛ وی کتاب سیری در دعای مکارم الاخلاق امام سجاد(ع) را تالیف کرده است. مشهد: مکتب نرجس، چاپ اول، ۱۳۶۶، ۱۵۸ صفحه، رقعی. ۳۳
۲۴. خانم عصمت راکعی؛ وی کتاب صلوات بر محمد و آل محمد و چهل حدیث قدسی از علی بن ابی طالب(ع) را گرد آورده است.
- شیراز: انتشارات نوید، چاپ اول، ۱۳۶۳، ۸۰ صفحه، جیبی. ۳۴
۲۵. خانم بی بی فاطمه امام دزفولی؛ وی کتاب حدیث شریف کساء، نمونه ای از شرافت و فضیلت خمسة النجباء را به نظم در آورده است. این کتاب در سال ۱۳۷۱، توسط انتشارات عالمشاه دزفول در ۴۷ صفحه وزیری به چاپ رسیده است. ۳۵
۲۶. خانم طلعت آملی؛ وی کتاب شناسایی علی(ع) و بخشی از نهج البلاغه را با
-
۳۰. الجهود العلمية للمرة خلال القرنين الخامس والسادس الهجريين، ص ۱۲، اردن، ۱۹۹۶.
۳۱. کتابشناسی آثار مذهبی زنان ایرانی، ص ۹۸.
۳۲. همان، ص ۹۱.
۳۳. همان، ص ۶۳.
۳۴. همان، ص ۴۸.
۳۵. کتابشناسی آثار مذهبی زنان ایرانی، ص ۲۱.

ترجمه‌های آن تحریر کرده است. تهران: مصطفوی، چاپ اول ۱۳۴۰، ۲۱۲ صفحه، رقی. ۳۶.

۲۷. اسماء دختر عبدالله بن محمد الهمدانی (م ۸۶۷ق)؛ سخاوی در الضوء اللامع
دو اثر برای وی معرفی کرده است:

- المشیخه،

- ثلاثین حدیثاً. ۳۷

۲۸. امة الله دختر عبدالرحمن القرشی؛ وی کتابی به نام مشیخه دارد. ۳۸

۲۹. بی بی دختر عبدالصمد بن علی الهرثمیه (ت ۳۸۰ق)؛ وی نویسنده جزء بیبی

بنت عبدالصمد است که با تحقیق عبدالرحمان بن عبدالجبار الفریوابی، در کویت توسط
دارالخلفاء للکتاب الاسلامی در سال ۱۴۰۶ق، در ۹۹ صفحه به چاپ رسیده است. ۳۹

۳۰. حسنة دختر محمد الطبری (م ۸۰۸ق)؛ وی کتابی به نام مشیخه دارد. ۴۰

۳۱. زاهدة دختر محمد بن عبدالله الطاهری؛ وی کتابی به نام مشیخه دارد. ۴۱

۳۲. زینب دختر احمد بن عبدالرحیم المقدسیه (۶۴۶-۷۴۰ق)؛ وی کتابی به نام

مشیخه دارد. ۴۲

۳۳. زینب دختر اسماعیل بن ابراهیم بن الخباز (ت ۶۵۹ق)؛ وی کتابی به نام مشیخه

دارد. ۴۳

۳۶. همان، ص ۱۴.

۳۷. الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۶-۷؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۲۴.

۳۸. فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۲؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۲۷.

۳۹. سیر اعلام النبلاء، ج ۱۸، ص ۴۰۳؛ الوافی بالوفیات، ج ۱۰، ص ۳۵۹-۳۶۰؛ کشف الظنون،
ج ۱، ص ۵۸۶؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۳۰-۳۱.

۴۰. الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۲۰؛ فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۵؛ النساء و مؤلفاتهن،
ص ۳۴-۳۵.

۴۱. الدرر الكامنة، ج ۲، ص ۲۰۵؛ اعلام النساء، ج ۲، ص ۳؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۴۲.

۴۲. همان، ص ۲۱۰؛ اعلام النساء، ج ۲، ص ۴۶-۵۱؛ فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۳؛
النساء و مؤلفاتهن، ص ۴۶-۴۸.

۴۳. الدرر الكامنة، ج ۲، ص ۲۱۱-۲۱۲؛ فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۴؛ اعلام النساء،
ج ۲، ص ۵-۵۶؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۴۹-۵۱.

۳۴. زینب دختر عبدالله الیافعی (۷۶۸-۸۴۶ق)؛ وی مشیخه‌ای دارد که الفوائد الهاشمية نامیده شده است.

۳۵. زینب دختر یحیی السلمی؛ وی کتابی به نام مشیخه دارد.

۳۶. سیده دختر موسی بن عثمان المارانی (زنده در ۶۰۹ق)؛ وی اثری به نام مشیخه دارد. ۲۴.

۳۷. شهده دختر احمد الدینوری (۴۸۰-۵۴۹ق)؛ وی کتابی در مشیخه دارد. ۲۵.

۳۸. عایشه دختر علی بن محمد الحنبلی (۷۶۱-۸۴۰ق)؛ وی دارای جزئی در حدیث است. ۴۶.

۳۹. عایشه دختر محمد بن عبدالهادی المقدسی (۷۲۳-۸۱۶ق)؛ وی کتابی در مشیخه دارد. ۴۷.

۴۰. عایشه دختر محمد بن مسلم الحرانی (۶۴۷-۷۳۶ق)؛ وی کتابی در مشیخه دارد. ۴۸.

۴۱. عایشه دختر یوسف بن احمد الباعونی (زنده در ۹۲۲ق)؛ وی کتابی به نام صلات السلام فی فضل الصلوة والسلام دارد. این کتاب منظومه‌ای است که از کتاب القول البدیع فی الصلاة علی الحبيب الشفیع سخاوی تلخیص شده است. ۴۹.

۴۴. الوافی بالوفیات، ج ۱۶، ص ۶۵؛ فهرس الفهارس والاثبات، ج ۲، ص ۶۵۳؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۵۶-۵۷.

۴۵. العبر فی خبر من غیر، ج ۴، ص ۲۲۰؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۲۰، ص ۵۴۲-۵۴۳؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۵۸-۶۱.

۴۶. الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۷۸-۷۹؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۶۶-۶۸.

۴۷. الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۸۱؛ فهرس الفهارس والاثبات، ج ۲، ص ۸۶۴؛ اعلام النساء، ج ۳، ص ۱۸۷-۱۸۸؛ معجم المؤلفین، ج ۵، ص ۵۶-۵۷؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۶۹-۷۱.

۴۸. الدرر الكامنة، ج ۲، ص ۳۴۲؛ الوافی بالوفیات، ج ۱۶، ص ۶۰۸؛ اعلام النساء، ج ۳، ص ۱۸۹؛ معجم المؤلفین، ج ۵، ص ۵۷؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۷۲-۷۳.

۴۹. اعلام النساء، ج ۳، ص ۱۹۶-۱۹۷؛ كشف الظنون، ج ۱، ص ۹۶ و ۷۳۲ و ج ۲، ص ۱۰۸۱ و ۱۲۳۲ و ۱۲۳۴ و ۱۸۱۳؛ شذرات الذهب فی اخبار من ذهب، ج ۸، ص ۱۱۱-۱۱۲؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۷۴-۷۸.

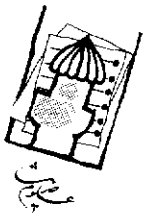

۴۲. فاطمه دختر ابراهیم بن عبدالله المقدسیة (۶۵۶-۷۴۷ق)؛ وی کتابی در مشیخه دارد. ۵۰
۴۳. فاطمه دختر خلیل بن احمد عسقلانی (۷۵۰-۸۳۸ق)؛ وی کتابی در مشیخه دارد. ۵۱
۴۴. فیروزه دختر مظفر؛ وی کتابی به نام الاربعین دارد. نام دیگر کتاب روایة الصالحات عن الصالحین است. ۵۲
۴۵. مریم دختر عبدالرحمن بن احمد الحنبلیة (م ۷۵۸ق)؛ وی چند کتاب در حدیث دارد:
- مسند أمة الله مریم بنت عبدالرحمن الحنبلیة، تحقیق: مجدی السید ابراهیم، القاهرة: مكتبة القرآن، ۱۴۰۹ق، ۷۹ص،
- معجم. ۵۳
۴۶. نزار دختر محمد بن یوسف الأندلسی (۷۰۲-۷۳۰ق)؛ وی جزئی در حدیث دارد. ۵۴
۴۷. وجیهة دختر علی الصعیدیة (۶۴۰-۷۳۲ق)؛ وی کتابی در مشیخه دارد. ۵۵
۴۸. مریم دختر احمد بن محمد الأذرعی (۷۱۹-۸۰۵ق)؛ وی کتابی به نام معجم دارد. ۵۶
-
۵۰. الدرر الكامنة، ج ۳، ص ۳۰۰؛ فهرس الفهارس والانیات، ج ۲، ص ۶۵۴؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۸۰-۸۱.
۵۱. الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۹۱؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۸۲-۸۳.
۵۲. اعلام النساء، ج ۴، ص ۱۸۲؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۸۹.
۵۳. الدرر الكامنة، ج ۵، ص ۱۱۵؛ الاعلام، ج ۸، ص ۱۰۰؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۹۵-۹۶.
۵۴. الدرر الكامنة، ج ۵، ص ۱۶۷-۱۶۸؛ المشتبة، ج ۲، ص ۶۴۱؛ نزهة الحلیاء، ص ۸۳؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۱۰۰-۱۰۱.
۵۵. الدرر الكامنة، ج ۵، ص ۱۸۰؛ البدر الطالع، ج ۲، ص ۳۲۵؛ فهرس الفهارس والانیات، ج ۲، ص ۶۵۴؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۱۰۲-۱۰۳.
۵۶. الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۱۲۴؛ ابناء العمر بابناء العمر، ج ۵، ص ۱۱۵-۱۱۶ و ص ۱۲۶ و ۱۲۷؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۹۳-۹۴.

ب. پایان نامه ها

۱. سهیلا پیروزفر؛ اسرئیلیات در تفاسیر، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، استاد راهنما: محمدعلی مهدوی راد، ۱۳۷۳، ۲۶۲ ص. ۵۷
 ۲. فهیمه جمالی راد؛ شرح واژه های سوره فاتحه و بقره به وسیله روایات، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات دانشگاه تهران، استاد راهنما: عبدالمهدی یادگاری، ۱۳۶۷، ۱۲۶ ص. ۵۸
 ۳. فاطمه نهایی؛ افسانه غرانیق، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، استاد راهنما: علی دوانی، ۱۳۶۹، ۱۴۲ ص. ۵۹
 ۴. بی بی فاطمه مظلوم؛ قلب سلیم در صحیفه سجاده، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، استاد راهنما: مشایی، ۱۴۴ ص. ۶۰
 ۵. فاطمه ایزدی؛ تواضع و تکبر و مصادیق آنها در قرآن و حدیث، رساله کارشناسی ارشد معارف، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، استاد راهنما: دکتر سید محمدباقر حجتی، ۲۶۰ ص. ۶۱
 ۶. فاطمه نژاد فاضل؛ ذکر و موانع آن در قرآن و حدیث، رساله کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، استاد راهنما: محمدعلی مهدوی راد، ۱۳۷۵، ۲۴۷ ص. ۶۲
 ۷. نهلا غروی نایینی؛ شفاعت در قرآن و احادیث معصومین (ع)، رساله کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، استاد
-
۵۷. علوم حدیث، ش ۱۹ (بهار ۱۳۸۰)، ص ۱۶۸.
 ۵۸. همان، ص ۱۶۴.
 ۵۹. همان، ص ۱۶۵.
 ۶۰. علوم حدیث، ش ۱۹ (بهار ۱۳۸۰)، ص ۱۷۷.
 ۶۱. همان، ش ۲۶ (زمستان ۱۳۸۱)، ص ۱۸۹.
 ۶۲. همان، ص ۱۹۱.

- راهنما: آیت الله حاج شیخ ابوالقاسم خزعلی، ۱۳۶۸، ۱۷۲ ص. ۶۳
۸. زهره سادات میرترانی حسینی؛ علم لدنی در قرآن و حدیث، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده اصول دین قم، استاد راهنما: دکتر محمدکاظم شاکر، ۱۳۷۸، ۱۸۰ ص. ۶۴
۹. خدیجه احمد مهرابی؛ بررسی تاریخ حدیث اهل سنت پس از قرن سوم هجری، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده اصول دین قم، استاد راهنما: دکتر مجید معارف، ۱۳۷۹، ۲۰۶ ص. ۶۵
۱۰. اختر سلطانی؛ بررسی تفکر و تدبیر در آیات و روایات معصومین (ع)، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، استاد راهنما: محمدرضا آشتیانی، ۱۳۷۷، ۹۲ ص. ۶۶
۱۱. ناهید فیاضی؛ بررسی اسرار و احکام فقهی از دیدگاه نهج البلاغه، کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، استاد راهنما: دکتر محمدمهدی گرجیان، ۱۳۷۹، ۳۸۳ ص. ۶۷
۱۲. زهرا کاشانیها؛ ایمان و مؤمنین در قرآن و حدیث، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، استاد راهنما: دکتر سیدمحمدباقر حجتی، ۱۳۷۳، ۱۷۴ ص. ۶۸
۱۳. طوبی قادری؛ تنظیم خانواده از دیدگاه قرآن و روایات، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، استاد راهنما: دکتر سیدمحمدباقر حجتی، ۱۳۷۲، ۱۴۸ ص. ۶۹

۶۳. همان، ش ۲۶ (زمستان ۱۳۸۱)، ص ۱۹۴.

۶۴. همان.

۶۵. همان، ش ۲۸ (تابستان ۱۳۸۲)، ص ۲۷۷.

۶۶. همان، ش ۲۹ (پاییز ۱۳۸۲)، ص ۱۹۶.

۶۷. همان، ص ۲۰۱.

۶۸. همان، ش ۳۱ (بهار ۱۳۸۳)، ص ۱۹۶.

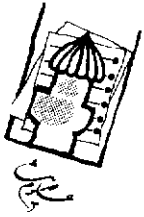
۶۹. همان، ص ۲۰۳.

- ۱۴ . ملیحه پورستاری مهدی؛ پیدایش و تطور تفسیر اثری، رساله دکتری الهیات و معارف اسلامی، گرایش علوم قرآن و حدیث (P.H.D)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، استاد راهنما: دکتر سید محمدباقر حجتی، ۱۳۷۸، ۲۸۲ ص. ۷۰
- ۱۵ . محبوبه محمدی؛ تاثیر روحی، اخلاقی ذکر از دیدگاه قرآن و معصومین (ع)، رساله کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، استاد راهنما: محمدجعفر امامی، ۱۳۷۵، ۱۱۴ ص. ۷۱
- ۱۶ . جمیله هاشمی؛ بررسی آراء متعدد پیرامون آیه الست با تکیه بر کتب تفسیری و روایی عامه و خاصه، رساله کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، استاد راهنما: دکتر گرجیان، ۱۳۷۶، ۱۳۶ ص. ۷۲

ج. مقالات

- ۱ . شادی نفیسی؛
 - روش علامه شوشتري در نقد سند، ۷۳
 - معیارهای نقد دعا در الاخبار الدخیلة. ۷۴
- ۲ . سهیلا جلالی؛
 - پژوهشی درباره اصول اربعه. ۷۵
- ۳ . خانم دکتر موزه احمد محمد الکور؛
 - منهج المحدثین فی نقد متون الاحادیث النبویه. ۷۶
- ۴ . خانم امیمة ابوبکر؛
 - المحدثات فی التاريخ الاسلامی (القرن الـ ۱۴، والـ ۱۵). ۷۷
-
- ۷۰ . همان، ص ۲۰۳.
 ۷۱ . همان، ص ۲۰۴.
 ۷۲ . همان، ص ۲۰۵.
 ۷۳ . همان، ش ۱۰ (زمستان ۱۳۷۷)، ص ۷۱-۱۰۲.
 ۷۴ . آینه پژوهش، ش ۵۳ (آذر-دی ۱۳۷۷).
 ۷۵ . همان، ش ۶ (زمستان ۱۳۷۶)، ص ۱۸۷-۲۳۱.
 ۷۶ . مجله مرکز بحوث السنة والسیره (قطر)، ش ۷ (۱۴۱۴ق / ۱۹۹۳م).
 ۷۷ . هاجر (کتاب المرأة)، مصر، ش ۵-۶ (۱۹۹۸م).

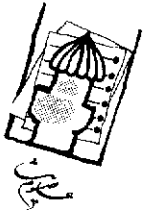

۵. خانم دکتر امینه محمد جمال الدین؛
- تراجم المحدثات فی العصر المملوکی؛ دراسة اولیة فی المصادر. ۷۸
۶. خانم دکتر عزیزة علی طه؛
- من افتراءات المستشرقین علی احادیث التوحید، ۷۹
- صور من افتراءات المستشرق جراهام علی الاحادیث القدسیة. ۸۰
۷. نهله غروی نایینی؛
- زنان راوی حدیث امیرالمؤمنین، ۸۱
- زنان راوی در آثار سیره نویسان، ۸۲
- مقدمه ای بر آشنایی با محدثات شیعه. ۸۳
۸. فاطمه نقیسی؛
- بررسی ادلة جامعیت و جاودانگی قرآن کریم در نهج البلاغه، ۸۴
- عوامل سقوط و انحطاط حکومت ها از دیدگاه نهج البلاغه. ۸۵
۹. پریوش دانش نیا؛
- محدث سیاح: به مناسبت بزرگداشت شیخ صدوق. ۸۶
۱۰. زینب برخوردار؛
- دلایل عظمت و انحطاط حکومت ها از دیدگاه امام علی (ع). ۸۷
۱۱. معصومه ایمان زاده؛
- سیره و سخن علی (ع)، پیرامون همگرایی در جامعه دینی. ۸۸
-
۷۸. مجله مرکز بحوث السنة والسیرة (قطر)، ش ۶ (۱۴۱۳ق / ۱۹۹۳م).
۷۹. مجله الشریعة (کویت) سال ۶، ش ۱۳ (۱۴۰۹ق).
۸۰. همان، سال ۸، ش ۲۱ (۱۴۱۴ق).
۸۱. علوم حدیث، ش ۱۲ (تابستان ۱۳۷۸)، ص ۷۰-۸۵.
۸۲. فرزانه، ش ۴ (تابستان و پاییز ۱۳۷۳)، ص ۴۲۷-۴۳۰.
۸۳. مدرس، ش ۱ (زمستان ۱۳۷۵).
۸۴. ندای صادق، ش ۱۹.
۸۵. همان، ش ۲.
۸۶. روزنامه کیهان، ۱۳/۲/۱۳۸۰.
۸۷. مشکوة النور، ش ۱۴.
۸۸. روزنامه رسالت، ۴/۲/۱۳۸۰.

۱۲. ناهید بیدهندی؛
 - اهل البيت فى روايات الصحابة، انس بن مالك بن النضر. ۸۹
 ۱۳. ز. باقرى بیدهندی؛
 - کتابنامه صلوات. ۹۰
 ۱۴. ع. باقرى بیدهندی؛
 - اربعینیات در فضایل امیر مؤمنان، ۹۱
 - کتابشناسی ترجمه آثار حدیثی شیخ صدوق به فارسی. ۹۲
 ۱۵. صدیقه توانا؛
 - مناظره جواد الائمه با یحیی بن اکثم. ۹۳
 ۱۶. طیبه اقبالی؛
 - آزادی دینی در نهج البلاغه. ۹۴
 ۱۷. نیکو کریم لو؛
 - شناخت فلسفی نهج البلاغه. ۹۵
 ۱۸. مریم پورحسینی؛
 - زن در نهج البلاغه. ۹۶
 ۱۹. بانو مجتهد امین؛
 - خطبه بی الف مولای متقیان. ۹۷
 ۲۰. مریم معینی نیا؛
 - سیمای امام علی (ع) در آینه قرآن و حدیث. ۹۸

۸۹. رساله الثقلین، سال ۴، ش ۱۳ (محرم-ربیع الاول، ۱۴۱۶ق).
 ۹۰. علوم حدیث، ش ۱۳ (پاییز ۱۳۷۸).
 ۹۱. همان، ش ۱۸ (زمستان ۱۳۷۹).
 ۹۲. همان، ش ۲۵ (پاییز ۱۳۸۱).
 ۹۳. روزنامه کیهان، ۱۷/۷/۱۳۷۹.
 ۹۴. مشکوة النور، ش ۱۴.
 ۹۵. همان.
 ۹۶. مشکوة، ش ۶۸ و ۶۹.
 ۹۷. حوزة اصفهان، ش ۴ و ۵.
 ۹۸. بینات، ش ۲۸.

۲۱. فاطمه فنا؛
- نقد و معرفی کتاب شرح الاربعین قاضی سعید قمی. ۹۹
۲۲. فتحیه فتاحی زاده؛
- شیوه های جمع و تأویل اخبار در تهذیب الاحکام. ۱۰۰
۲۳. رضیه سادات سجادی؛
- سیر نگارش های اهل سنت در حوزه مصطلح الحدیث. ۱۰۱
۲۴. مرضیه جنتی؛
- حقوق متقابل مردم و حکومت از منظر امام علی (ع). ۱۰۲
۲۵. مریم بیانی؛
- قاضی و قضاوت در نگرش حضرت علی (ع). ۱۰۳
۲۶. فهیمه حسینی؛
- زن از دیدگاه نهج البلاغه. ۱۰۴
۲۷. صدیقه کیانی قمی؛
- سیره امام رضا در روند فرهنگ سازی، ۱۰۵
- معرفی کتاب رساله الحقوق امام چهارم. ۱۰۶
۲۸. اعظم فرجامی؛
- بررسی کتاب النکت البدیعات علی الموضوعات. ۱۰۷
۲۹. زهرا ریاحی زمین؛
- عدالت از دیدگاه امام علی (ع). ۱۰۸
-
۹۹. آینه میراث، ش ۱۰ و ۱۱.
۱۰۰. علوم حدیث، ش ۲۳ (بهار ۱۳۸۱).
۱۰۱. علوم حدیث، ش ۲۴ (تابستان ۱۳۸۱) و ۲۵ (پاییز ۱۳۸۱).
۱۰۲. مشکوة النور، ش ۱۷.
۱۰۳. همان.
۱۰۴. تبیان، ش ۵۱ و ۵۲.
۱۰۵. شما، ش ۲۹۵.
۱۰۶. همان، ش ۳۰۴.
۱۰۷. علوم حدیث، ش ۳۰، ص ۲۶۳.
۱۰۸. همان، ش ۳۱، ص ۳۵.

۳۰. زهرا اخوان صراف؛

- بررسی روش کتاب الموضوعات فی الآثار والاکخبار. ۱۰۹

چهار. تصحیح و تحقیق

۱. سکینه الشهابی؛ وی چند اثر را تصحیح کرده است:

الف. تاریخ مدینه دمشق - تراجم النساء - ابن عساکر، ۱۴۰۳ق / ۱۹۸۲م.

ب. تلخیص المشابه فی الرسم، احمد بن علی بن ثابت ابی بکر الخطیب البغدادی (۳۹۲-۴۶۳).

این کتاب در دو جلد به سال ۱۹۸۵م، به چاپ رسیده است.

ج. المعجم المشتمل علی ذکر أسماء شیوخ ائمة النبیل، ابن عساکر، این کتاب در سال ۱۹۷۹م، تحقیق شده و دارالفکر آن را به چاپ رسانده است. نویسنده، کتاب را چهار نسخه مقابله کرده است.

۲. نفیسه الذهبی؛ وی اقتضاء الاثر بعد ذهاب اهل الاثر، ابوسالم العیاشی (تولد ۱۰۴۴ق / ۱۶۳۵م) را تحقیق کرده است، این کتاب در سال ۱۹۹۶م، در دارالبیضاء به چاپ رسیده است.

این کتاب به فهرست ابومسلم شهرت دارد و فهرست آثاری است که وی از مشایخ دریافت کرده است.

۳. منیره الناجی؛ وی کتاب التخبیر فی المعجم الکبیر، عبدالکریم بن محمد السمعانی، (م ۵۶۲ق / ۱۱۶۶م) را در دو جلد تحقیق کرده است.

۴. الدكتور بهیجة الحسنی؛ وی کتاب معجم السفر المحافظ صدرالدین ابی طاهر احمد بن محمد بن احمد بن محمد بن ابراهیم الاصفهانی السلفی (۴۷۲-۵۷۶ق) را تحقیق کرده است.

محقق، کتاب را بر پایه سه نسخه تصحیح کرده است.

۵. الدكتور وفاء تقی الدین؛ وی، معجم الشیوخ، اثر ابن عساکر (۴۹۶-۵۷۱ق) را تحقیق کرده است.

این کتاب در سه جلد، توسط دارالبشائر دمشق در سال ۱۴۲۱ق / ۲۰۰۰م، به چاپ رسیده است.